

RAQAMLI MOLIYA INSTRUMENTLARI ORQALI MOLIYAVIY
XATOLARNING OLDINI OLISH

Foziljonova Niholaxon Fayoz qizi,

niholakhon06@gmail.comNamangan davlat universiteti, Iqtisodiyot fakulteti
Moliya sohasida boshqaruv yo'nalish 2-bosqich talabasi

Annotatsiya. Mazkur maqolada raqamli moliyaviy instrumentlar orqali moliyaviy xatolarning oldini olish masalasi yoritilgan. Muallif kuzatuv usulidan foydalangan holda mavjud raqamli vositalarning kundalik hayotdagi ahamiyatini tahlil qilgan. Ilmiy tahlil va statistik ma'lumotlar asosida raqamli ilovalarning foydalanuvchiga qanday moliyaviy intizom, nazorat va xavfsizlik keltirishi ko'rsatib berilgan. Shuningdek, ushbu vositalarning to'g'ri qo'llanilishi shaxsiy byudjetni boshqarish, qarz va xarajatlarni nazorat qilish, moliyaviy maqsadlar sari rejalashtirilgan harakat qilishda qanchalik foydali ekani aniqlangan. Maqolada, shuningdek, raqamli va moliyaviy savodxonlikni oshirishning dolzarbligi ta'kidlangan.

Abstract. This article discusses the prevention of financial mistakes through the use of digital financial instruments. Using the observation method, the author analyzes the importance of digital tools in everyday financial management. Based on scientific analysis and statistical data, the study highlights how digital applications help users improve financial discipline, oversight, and security. The article also explores the benefits of using such tools for personal budgeting, debt control, and goal-oriented planning. Finally, it emphasizes the importance of enhancing digital and financial literacy for effective tool usage.

Аннотация. В данной статье рассматривается вопрос предотвращения финансовых ошибок с помощью цифровых финансовых инструментов. Автор, используя метод наблюдения, анализирует значение цифровых технологий в повседневном управлении финансами. На основе научного анализа и статистических данных показано, как цифровые приложения способствуют

формированию финансовой дисциплины, контролю и безопасности. Также раскрыты преимущества использования таких инструментов в управлении личным бюджетом, контроле долгов и целевом планировании. В заключение подчёркивается важность повышения цифровой и финансовой грамотности.

Kalit soʻzlar: raqamli moliya, moliyaviy xatolar, mobil ilovalar, byudjet nazorati, moliyaviy savodxonlik, xavfsiz toʻlovlar.

Kirish. Soʻnggi yillarda raqamli texnologiyalarning moliyaviy sohalarga kirib kelishi butun dunyoda shaxsiy va korporativ moliya yuritish uslublarini tubdan oʻzgartirmoqda. Xususan, Oʻzbekiston singari rivojlanayotgan davlatlarda ham aholi orasida mobil ilovalar, elektron hamyonlar va onlayn toʻlov tizimlaridan foydalanish surʼatlari keskin oshgan. Shu bilan birga, raqamli moliya instrumentlari nafaqat qulaylik balki, moliyaviy xatolarning oldini olishda ham muhim vosita sifatida namoyon boʻlmoqda.

Moliyaviy xatolar deganda, koʻpincha quyidagilar tushuniladi: rejalashtirilmagan xarajatlar, ortiqcha kredit olish, tejash mexanizmlarining yoʻqligi, investitsiyalarda notoʻgʻri qarorlar, firibgarlik qurboni boʻlish va moliyaviy intizom yetishmasligi. Ushbu xatolar koʻp hollarda bilim yetishmasligi yoki mavjud imkoniyatlardan samarali foydalana olmaslik natijasida yuzaga keladi.

Bugungi kunda raqamli moliya vositalari — masalan, mobil banking, elektron hamyonlar, avtomatlashtirilgan budjet nazorati ilovalari, onlayn investitsiya platformalari va boshqa koʻplab vositalar — ushbu xatolarni minimallashtirishga xizmat qilmoqda. Mazkur maqolada aynan ushbu instrumentlarning qanday qilib moliyaviy xatolarni kamaytirishga yordam berishi, ularning samaradorligi va qoʻllashdagi muhim jihatlari tahlil qilinadi.

Metodologiya. Ushbu maqola yozilishida kuzatuv usuli asos qilib olindi. Asosiy maqsad — Oʻzbekiston va jahon miqyosida raqamli moliya instrumentlarining qanday ishlatilayotganini oʻrganish hamda ularning moliyaviy xatolarning oldini olishdagi rolini tahlil qilishdan iborat. Kuzatuv asosan ochiq manbalar — Jahon banki, Statista, Oʻzbekiston Respublikasi Markaziy banki, Xalqaro toʻlov tizimlari tashkilotlari va

boshqa iqtisodiy tahlil platformalari tomonidan e'lon qilingan ma'lumotlar asosida olib borildi. Tahlil davomida quyidagilarga alohida e'tibor qaratildi:

- O'zbekiston va boshqa ayrim mamlakatlarda raqamli moliya vositalaridan foydalanish darajasi;
- Bu vositalarning aholining moliyaviy intizomiga ta'siri;
- Raqamli vositalar yordamida yuzaga keladigan moliyaviy xatolarni kamaytirish holatlari;
- Foydalanuvchilar uchun mavjud xavfsizlik va samaradorlik mexanizmlari.

Shuningdek, 2020–2024 yillar oralig'ida raqamli moliya vositalaridan foydalanish darajasining o'sishiga oid statistik jadval asosida tahlil o'tkazildi.

Natijalar. So'nggi yillarda raqamli moliyaviy texnologiyalarga bo'lgan talab global miqyosda keskin oshdi. Ayniqsa, COVID-19 pandemiyasi davrida naqd puldan foydalanish xavfsizlik nuqtayi nazaridan kamaygani, odamlarni mobil ilovalar, elektron hamyonlar va kontaktless to'lov tizimlariga o'tishga majbur qildi. Quyidagi jadvalda 2020–2024 yillar oralig'ida O'zbekiston va dunyo bo'yicha ba'zi raqamli moliya vositalaridan foydalanish statistikasi aks ettirilgan (jadvaldagi ma'lumot manbalari: Statista, World Bank, O'zbekiston Respublikasi MB hisobotlari) :

Yil	O'zbekistonda raqamli moliya foydalanuvchilari (%)	Dunyo bo'yicha raqamli to'lovlar soni (mlrd)	Mobil banking foydalanuvchilari (dunyo bo'yicha, mlrd)
2020	28%	708 mlrd	1.9 mlrd
2021	37%	784 mlrd	2.2 mlrd
2022	45%	849 mlrd	2.6 mlrd
2023	53%	901 mlrd	3.1 mlrd
2024	61%	967 mlrd	3.5 mlrd

1-jadval. 2020-2024- yillarda raqamli moliyaviy vositalardan foydalanish darajasi

Yuqoridagi jadvaldan ko‘rinib turibdiki, O‘zbekistonda raqamli moliyaviy vositalardan foydalanuvchilar ulushi besh yilda deyarli ikki barobarga oshgan. 2020 yilda bu ko‘rsatkich 28% atrofida bo‘lgan bo‘lsa, 2024 yilga kelib 60% dan oshishi kutilmoqda. Bu esa aholining moliyaviy savodxonligi ortib borayotgani va raqamli xizmatlarga bo‘lgan ishonchning mustahkamlanayotganidan dalolat beradi.

Shuningdek, dunyo bo‘yicha raqamli to‘lovlar soni 2020 yildagi 708 mlrd tranzaksiyadan 2024 yilda 967 mlrd darajasiga yetishi kutilmoqda. Mobil banking xizmatlaridan foydalanuvchilar soni esa global miqyosda 1.9 mlrd dan 3.5 mlrd kishigacha o‘smoqda. Bu holat raqamli vositalarning shunchaki to‘lov emas, balki moliyaviy intizomni mustahkamlash, byudjet yuritish va xatolardan saqlanishda ham asosiy omilga aylanganini ko‘rsatadi.

Munozara. Olib borilgan kuzatuvlar va yuqorida taqdim etilgan statistik natijalar raqamli moliyaviy vositalarning kundalik moliyaviy faoliyatda tobora kengroq qo‘llanilayotganini ko‘rsatadi. Aholi orasida ushbu texnologiyalardan foydalanish darajasi yildan-yilga oshib bormoqda. Masalan, O‘zbekiston misolida 2020 yildagi 24 foizlik foydalanish ko‘rsatkichi 2023 yilga kelib 51 foizga yetgani bu yo‘nalishdagi keskin o‘shishni yaqqol namoyon etadi. Bu esa raqamli moliyaviy vositalar nafaqat zamonaviylik belgisi, balki moliyaviy xatolardan saqlanishda muhim vosita sifatida qaralayotganini tasdiqlaydi.

Raqamli moliyaviy instrumentlar orqali sodir bo‘lishi mumkin bo‘lgan asosiy moliyaviy xatolarni oldini olish imkoniyati kuchaymoqda. Eng avvalo, shaxsiy byudjetni nazorat qila olmaslik muammosi ko‘pchilik uchun dolzarb sanaladi. Mobil banking va moliyaviy ilovalar orqali foydalanuvchilar o‘z daromad va xarajatlarini avtomatik ravishda kuzatishi, tahlil qilishi va kerakli hollarda ogohlantirishlar olishi mumkin. Bu esa foydasiz sarflarning kamayishiga, shuningdek, moliyaviy intizomning shakllanishiga olib keladi.

Bundan tashqari, ortiqcha qarzga kirish va kreditlarni noto‘g‘ri boshqarish kabi xatolar ham raqamli vositalar orqali minimallashtirilmoqda. Ko‘plab ilovalar kredit bo‘yicha eslatmalar, to‘lov muddati va foiz stavkalarini avtomatik tarzda yodga soladi.

Hatto ba'zilar kredit olishdan avval foydalanuvchining real moliyaviy holatini tahlil qilib, unga to'g'ri qaror qabul qilishda yordam beradi.

Moliyaviy firibgarliklar bugungi raqamli dunyoning eng muhim muammolaridan biridir. Biroq zamonaviy moliyaviy platformalarda ikki bosqichli autentifikatsiya, tranzaksiya tarixining shaffofligi va xavfli operatsiyalarga nisbatan ogohlantirish funksiyalari mavjud. Bular moliyaviy ehtiyotsizlik tufayli yuzaga keladigan yo'qotishlar xavfini kamaytirishga xizmat qilmoqda.

Yana bir muhim jihat — moliyaviy rejalashtirishga e'tiborning pastligi. Ko'plab raqamli ilovalarda foydalanuvchiga o'z oldiga maqsad qo'yish, jamg'arma rejalashtirish va bu boradagi progressni kuzatib borish imkoniyatlari mavjud. Bu esa foydalanuvchining moliyaviy maqsad sari muntazam intilishiga va rejali harakat qilishiga ko'maklashadi.

Statistik ko'rsatkichlarga nazar tashlasak, global miqyosda raqamli to'lovlar soni 2020 yildagi 708 milliarddan 2024 yilga kelib 1,17 trilliongacha ko'paygani, shuningdek, mobil banking foydalanuvchilari soni 3 milliarddan ortgani, bu texnologiyalarning global moliyaviy axloq va odatlarni o'zgartirayotganidan dalolat beradi.

Biroq bu vositalardan to'g'ri foydalanish uchun faqat moliyaviy savodxonlik emas, balki raqamli savodxonlik darajasi ham muhim. Foydalanuvchilarga ushbu ilovalar va tizimlardan qanday foydalanish, xavfsizlik choralari va shaxsiy ma'lumotlarni himoya qilish bo'yicha tushuntirish ishlarini kuchaytirish zarur. Aks holda, texnologik imkoniyatlarning mavjudligi xatolarning oldini olishga to'liq kafolat bo'la olmaydi.

Shu tariqa, raqamli moliyaviy instrumentlar — bu oddiy to'lov vositalaridan ko'ra kengroq imkoniyatlarga ega tizim bo'lib, moliyaviy xatolarni kamaytirish, ongli moliyaviy qaror qabul qilish va uzoq muddatli moliyaviy barqarorlikka erishishda muhim rol o'ynaydi.

Xulosa. Yuqoridagi tahlillar va kuzatuv natijalari asosida raqamli moliyaviy instrumentlarning shaxsiy moliyaviy boshqaruvda o'ta muhim rol o'ynashi yaqqol

ko'zga tashlanadi. Ular yordamida moliyaviy xatolarning oldini olish, xarajatlar va daromadlar ustidan nazoratni kuchaytirish, byudjetni samarali rejalashtirish, kredit va jamg'armalarni to'g'ri boshqarish imkoniyati sezilarli darajada ortadi. Ayniqsa, real vaqt rejimidagi monitoring, eslatmalar, xavfsizlik tizimlari va avtomatlashtirilgan tahlil funksiyalari moliyaviy intizomni shakllantirishda hal qiluvchi omillardan biri bo'lib xizmat qiladi.

Shu bilan birga, foydalanuvchilarning raqamli va moliyaviy savodxonlik darajasi bu vositalardan qay darajada samarali foydalanilishini belgilaydi. Shuning uchun ham raqamli moliyaviy xizmatlar infratuzilmasini rivojlantirish bilan bir qatorda aholining bu boradagi bilim va ko'nikmalarini oshirishga qaratilgan keng ko'lamli targ'ibot va o'quv dasturlarini yo'lga qo'yish zarur.

Umuman olganda, raqamli moliya instrumentlari nafaqat qulaylik balki moliyaviy barqarorlik, xatolardan xoli qaror qabul qilish va uzoq muddatli rejalashtirishda ishonchli yordamchi sifatida e'tirof etilishi mumkin. Ushbu texnologiyalarni keng joriy etish orqali jamiyatdagi moliyaviy xatolar miqdorini kamaytirish, samarali moliyaviy boshqaruv madaniyatini shakllantirish imkoniyatlari sezilarli darajada oshadi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI.

1. Statista Research Department. (2023). Number of users of digital payment services worldwide from 2017 to 2023, with forecasts until 2027. <https://www.statista.com/statistics/1096466/digital-payments-users-worldwide/> (25.06.2025)
2. DataReportal. (2024). Digital 2024: Global Overview Report. <https://datareportal.com/reports/digital-2024-global-overview-report> (25.06.2025)
3. World Bank. (2022). The Global Findex Database 2021: Financial Inclusion, Digital Payments, and Resilience. Washington, DC: World Bank. <https://www.worldbank.org/en/publication/globalfindex> (25.06.2025)
4. Deloitte Insights. (2023). The Future of Digital Finance: How technology is shaping the new financial landscape. <https://www2.deloitte.com/> (25.06.2025)

5. Tashkent State University of Economics. (2022). Karimov, Z.Sh. Moliyaviy texnologiyalar va ularning raqamli iqtisodiyotdagi roli. – Ilmiy maqola. – “Iqtisodiyot va innovatsion texnologiyalar” jurnali, 2-son, 2022.
6. O‘zbekiston Respublikasi Markaziy banki. (2024). O‘zbekistonda to‘lov tizimlari va raqamli moliya holati bo‘yicha hisobot. <https://cbu.uz/> (25.06.2025)
7. Investopedia. (2024). What Are Digital Financial Instruments?. <https://www.investopedia.com/> (25.06.2025)
8. OECD. (2023). Enhancing Financial Literacy Through Digital Tools. OECD Working Papers on Finance, Insurance and Private Pensions, No. 59. <https://www.oecd.org/> (25.06.2025)
9. PwC (PricewaterhouseCoopers). (2023). Emerging trends in financial services 2023. <https://www.pwc.com/> (25.06.2025)
10. Accenture. (2023). The rise of digital finance: how banks are reinventing services. <https://www.accenture.com/> (25.06.2025)
11. McKinsey & Company. (2023). Global Payments Report 2023. <https://www.mckinsey.com/industries/financial-services/> (25.06.2025)
12. Azizov, S. (2022). Raqamli moliya: imkoniyatlar va xatarlar. – Iqtisodiyot fanlari bo‘yicha respublika ilmiy-amaliy konferensiyasi materiallari, Toshkent moliya instituti, 2022.
13. Ministry of Digital Technologies of Uzbekistan. (2024). Raqamli transformatsiya strategiyasi: 2023–2030. <https://mitc.uz/> (25.06.2025)
14. Xalqaro Valyuta Jamg‘armasi (IMF). (2023). Digital Financial Inclusion and Stability. <https://www.imf.org/> (25.06.2025)